

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro ZŠ
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Výuka přípravné hudební výchovy na ZUŠ

Education preparatory musical appreciation
in Basic Artististic School

Autor:
Jana FRANKOVÁ

Podpis:

Adresa:
Gagarinova 774/15
460 07 Liberec 6

Vedoucí práce:
Mgr. Jaroslav Koutský

Počet:

stran	tabulek	grafů

V Liberci 20. 4. 2007

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce.

Autor: Jana FRANKOVÁ

Datum: 20. 4. 2007

Podpis:

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce Mgr. Jaroslavu Koutskému za odborné vedení.

Anotace:

Tato diplomová práce na téma „**Výuka přípravné hudební výchovy na ZUŠ**“ se zabývá způsoby možností rozvoje hudebnosti u dětí navštěvujících přípravnou hudební výchovu na Základní umělecké škole.

Teoretická část vysvětluje základní hudební psychologické pojmy jako hudebnost, hudební nadání, hudební schopnosti.

Praktická část přináší ve výzkumu přehled stavu přípravné hudební výchovy na ZUŠ v Libereckém kraji. Teoretická část dále nabízí různé hudební činnosti doplněné řadou her a aktivit určených pro rozvoj hudebních schopností u dětí.

Klíčová slova:

Základní umělecká škola - přípravná hudební výchova – hudebnost – hudební činnosti

Resume:

The thesis entitled „**Education Preparatory Musical Appreciation in Basic Artistic School**“ deals with the ways and means to develop musical appreciation of preparatory classes in Basic Artistic School.

The theoretical part describes the basic musical psychological terms, e.g. musical appreciation, musical talent, and musical abilities.

The practical part is represented by the study of the situation of preparatory musical education at BAS in Liberec district. A variety of musical activities, as well as plays and games aimed to develop musical abilities of children, is also suggested here.

Key words:

Basic Artistic School – preparatory musical education – musical appreciation – musical activities

Zusammenfassung:

Diese Diplomarbeit zum Thema „**Unterricht der vorbereitenden Musikerziehung an den Volkskunstschulen**“ befasst sich mit verschiedenen Arten der Möglichkeit von Entwicklung der Musikalität bei Kindern, die Vorbereitungsklasse für Musikerziehung an der Volkskunstschnule besuchen.

Der theoretische Teil erklärt die psychologischen Grunbegriffe wie Musikalität, Musikbegabung, Musikfähigkeiten.

Der praktische Teil bringt in Forschung eine Übersicht des Standes der vorbereitenden Musikerziehung an Volkskunstschulen in der Region Liberec. Der theoretische Teil bietet weiter auch verschiedene Musiktätigkeiten, ergänzt durch viele Spiele und Aktivitäten, die zur Entwicklung der Musiktätigkeit bei Kindern dienen.

Schlüsselwörter:

Volkskunstschnule – vorbereitende Musikerziehung – Musikalität - Musiktätigkeiten

OBSAH

1. Úvod

TEORETICKÁ ČÁST

2. Základní pojmy z hudební psychologie

PRAKTICKÁ ČÁST

3. Výzkum

- 3.1. dotazník
- 3.2. vyhodnocení

4. Činnosti v hudební výchově

5. Hlasová výchova

- 5.1. Správné držení těla při zpěvu
- 5.2. Správné dýchání při zpěvu
- 5.3. Rozezpívání – hlasová rozcvička

6. Intonace

- 6.1. Metoda Bohumila Čeňka
- 6.2. Metoda Františka Lýska
- 6.3. Tonální písňová metoda (autor Ladislav Daniel)
- 6.4. Intonační metoda ku-ku
- 6.5. Zásady při intonačním výcviku

7. Práce s písní

8. Hudební percepce

- 8.1. Činnosti sluchové
- 8.2. Činnosti poslechové
 - 8.2.1. Plánovaná (intelektuální) forma poslechu
 - 8.2.2. Intuitivní forma poslechu

9. Rytmus

- 9.1. Rytmické činnosti
- 9.2. Metrum
- 9.3. Těžká doba
- 9.4. Cvičení dělené pozornosti
- 9.5. Rytmický kánon
- 9.6. Rytmické diktáty
- 9.7. Písemná rytmická cvičení

- 10. Hudebně pohybová výchova**
 - 10.1. Hry pro rozvíjení smyslu pro zvuk a tón
 - 10.2. Hra na tělo
 - 10.3. Chůze
 - 10.4. Taktování
 - 10.5. Tempo
 - 10.6. Vyjádření písně pohybem
 - 10.7. Pohybový kánon
 - 10.8. Pohybové zpracování písní
- 11. Instrumentální činnosti**
 - 11.1. Nástroje Orffova instrumentáře
 - 11.2. Netradiční hudební nástroje
- 12. Celoroční tematický plán práce v PHV**
- 13. Závěr**

SEZNAM CITACÍ
POUŽITÁ LITERATURA

1. ÚVOD

Přípravná hudební výchova je určena dětem 1. a 2. tříd, které se zde dvakrát týdně seznamují se základními prvky hudební teorie, hrou a poslechem rozvíjejí svou hudebnost a připravují se ke hře na hudební nástroj.

Hudba poskytuje dětem zážitek a podílí se na formování jejich vývoje. Každý učitel, který učí hudební výchovu, by měl umět seznamovat děti s hudbou hravou a tvořivou formou, aby se jim stala přitažlivou a zajímavou.

TEORETICKÁ ČÁST

2. ZÁKLADNÍ POJMY Z HUDEBNÍ PSYCHOLOGIE

V hudební psychologii mezi základní pojmy patří: hudebnost, hudební nadání, vlohy, schopnosti, hudební sluch ap. tyto pojmy jsou neodborníky často nesprávně chápány nebo zaměňovány.

Hudebnost:

„Hudebnost jako základní kategorii vztahu člověka k hudbě je třeba považovat za specifickou vlastnost osobnosti, představující otevřený systém s hierarchickým uspořádáním jednotlivých elementů jeho struktury. Tento systém je podmíněn rozvojem klíčových hudebních schopností (rytmického, tonálního a harmonického cítění, hudební paměti a hudební představivosti) a projevuje se mnohostrannými vztahy k hudbě a nejrůznějšími formami hudební aktivity jedince (receptivními, reprodukčními či produkčními).“ (cit.1)

Termín hudebnost je chápán nejrůznějšími způsoby. Někteří autoři jej chápou jako totéž co nadání, hudební schopnosti, zájem o hudbu. Někdy je termín hudebnost používán nejen ve vztahu k jedinci, ale pro celé národy (např. česká hudebnost). Často bývá nesprávně zaměňován za synonymum muzikálnost.

Tři koncepte hudebnosti:

- 1) Hudebnost jako složka hudebního nadání, která je potřebná pro všechny druhy hudební činnosti.
- 2) Hudebnost jako úroveň rozvoje hudebních schopností.
- 3) Hudebnost jako pozitivní vztah jedince k hudbě.

Vloha:

Pod pojmem vloha si představme určité fyziologické a psychologické danosti každého jedince, které předznamenávají možnosti jeho psychického rozvoje. Je to jakýsi „program“, ve kterém jsou předem dány hranice možného rozvoje schopností každého člověka. Souhrn vloh potřebných pro úspěšnou činnost v některém oboru umělecké nebo vědecké činnosti nazýváme nadání. Vysoký stupeň nadání označujeme jako talent, ještě vyšší pak genialitou.

Hudební nadání:

„Hudební nadání budeme považovat za kvalitativně vyšší projev hudebnosti, podmiňující úroveň socializované (do jisté míry i profesionální) hudební výchovy. Hudební nadání tedy představuje specifický komplex předpokladů ke konkrétním hudebním činnostem na relativně vyšším stupni. Kvalitativně vyšším stupněm hudebního nadání je hudební talent. Ten bývá definován jako zvlášť vysoká úroveň hudebního nadání, jako vnitřní předpoklad k dosažení hudebních aktivit na vysoké, profesionální úrovni.“ (cit.2)

„Hudební nadání je jev, který vzniká spolupůsobením řady hudebních schopností, jež na sebe vzájemně působí a jež se vyvíjejí v procesu výchovy a výuky.“ (B. M. Těplov) Hudební schopnosti dělí do tří skupin: hudební sluch, cit pro rytmus, hudební paměť.

Hudební schopnosti:

Vlohy se dají rozvíjet mnoha směry a mohou být základem různých schopností. Samy o sobě ale nijak neurčují ani velikost ani konečnou kvalitu schopností. Zvláště v případech průměrných schopností mívají jiné podmínky (jako sklony, zájmy, píle, vytrvalost, prostředí v němž jedinec vyrůstá) často větší význam než vlohy, které obvykle dostačují. Samozřejmě, že pro vysokou úroveň schopností je třeba předpokládat i vysokou úroveň vlohy.

U nás provedl rozsáhlou klasifikaci hudebních schopností František Sedlák. Hudební schopnosti rozdělil do těchto základních skupin:

I. „Schopnosti sluchově percepční

1. sluchová citlivost a orientace v tónovém prostoru, tvořeném akusticky různým kmitočtem zvukových vln a vymezeném schopností sluchového analyzátoru pro dolní a horní mez hudebního slyšení;
2. sluchová citlivost k rozlišování jednotlivých vlastností tónů: výšky, síly, délky, barvy
3. sluchová komparace, která je předpokladem pro poznávání a rozlišování:
 - a) výškových, metrických, rytmických, dynamických a tempových vztahů v hudebním útvaru a hudební skladbě;
 - b) pro poznávání a hodnocení čistoty intonace hudebního útvaru reprodukováného vokálně nebo instrumentálně;
4. pozornost a soustředěnost – jako výsledek mobilizace duševních sil a předpoklad pro hudební vnímání, reprodukci a hudebně tvořivé projevy.

II. Funkce hudebního sluchu – jako komplexní schopnost pro postižení relativní a absolutní výšky tónu a akustických vlastností tónového materiálu.

III. Schopnosti sluchově motorické, umožňující:

1. koordinaci činnosti sluchového analyzátoru s motorickým, který intervuje hlasové ústrojí při zpěvu a zajišťuje jemně diferencovanou motoriku prstů a rukou při instrumentální hře;
2. reakční čas potřebný k technickému výkonu pěveckému či instrumentálnímu;
3. přesnost, rychlost a obratnost prstů a preciznost pohybů při instrumentálních projevech a kontrolu hry;
4. pohybové reakce lidského těla na hudební podněty, zvláště na výrazný rytmus.

IV. Analyzačně syntetické schopnosti, tvořící základ hudebního vnímání a chápání, jež umožňují:

1. vydělovat z původního globálního hudebního vjemu jednotlivé hudebně výstavbové prostředky (melodii, rytmus, pohyb, dynamiku a agogiku, harmonii a instrumentaci);
2. zachycovat vztahy mezi jednotlivými částmi skladby (motivy, tématy), provést syntézu a pochopit formu hudebního díla.

- V. Rytmičké cítění: schopnost vnímat a prožívat rytmickou pulsaci, metrické akcenty a rytmické časové vztahy hudebního útvaru.
- VI. Tonální cítění: schopnost prožívat tonálně výškové vztahy tvořící tonalitu.
- VII: Schopnost prožívat konsonance a disonance, analyzovat akordy, určovat sledy akordů a harmonické funkce v hudební skladbě.
- VIII. Emocionální reakce: schopnost měnit hudební vjemy v emoce a vyjadřovat vlastní emoce hudbou. Tato schopnost vytváří předpoklady pro estetické hodnocení hudebních děl.
- IX. Hudebně intelektové schopnosti, které tvoří předpoklady pro složitější hudební operace a činnosti na kvalitativně vyšší úrovni (uvědomělé hudební nadání, činnosti interpretační a hudebně tvůrčí). V elementárních hudebních projevech jsou nezbytné i pro všeobecnou hudební výchovu:
1. hudební paměť: schopnost uchovat, vybavovat a znovu poznávat hudební útvary.
 2. hudební fantazie: schopnost vytvářet nové hudební komplexy a útvary a formy na základě přepracování a modifikace předcházejících hudebních vjemů a prožitků.
 3. hudební představivost: schopnost vytvářet a registrovat hudební představy a operovat s nimi v hudebních úkonech.
 4. hudební myšlení: schopnost racionalizovat, abstrahovat a syntetizovat sluchové vjemy jako odraz hudební struktury ve vědomí. Uskutečnit hudební reflexi, vytvářet hudební asociace, rychle se orientovat v hudební výstavbě a koncentrovat duševní síly ke složitým hudebním výkonům.
 5. estetické vnímání a hodnocení hudebních děl: schopnost uskutečnit introspekci („sebecítění“) a esteticky hodnotit hudební dílo, volit adekvátní výrazy pro jeho obsah a charakter a vytvářet estetické postoje.
 6. hudebně tvůrčí (kreativní) schopnosti jako předpoklad pro uměleckou interpretační a skladatelskou činnost, v elementární podobě pak pro dětskou hudební tvořivost.“ (cit 3)

K těmto devíti základním skupinám pak F. Sedlák přiřadil ještě hudební sklony, zájmy, potřeby a postoje jako psychickou kategorii vztahů a subjektivních prožitků aktivizujících a motivujících rozvoj hudebních schopností.

PRAKTICKÁ ČÁST

3. VÝZKUM: PŘÍPRAVNÁ HUDEBNÍ VÝCHOVA NA ZUŠ V LIBERECKÉM KRAJI

Přípravná hudební výchova (PHV) je zavedena na ZUŠ jako příprava pro hru na hudební nástroj. Zajímalo mě jak jsou děti do ZUŠ přijímány; zda vyučující mají k dispozici učebnice, metodické materiály, pomůcky; co děti po absolvování výuky PHV umí po 1. pololetí a na konci školního roku.

Požádala jsem o vyplnění dotazníků týkajících se Přípravné hudební výchovy na ZUŠ dvacet Základních uměleckých škol v Libereckém kraji.

3.1. Dotazník

Pokud není určeno jinak, podtrhněte (zakroužkujte) písmeno odpovědi, se kterou souhlasíte. Je možno vybrat i více možností.

1. Do PHV přijímáme děti, které v ZŠ nastoupí

a) do 1.třídy	d) děti starší
b) do 2.třídy	e) děti z MŠ
c) do 3.třídy	

2. Přijímáme děti na základě

- a) předběžného průzkumu v MŠ, ZŠ
- b) talentové zkoušky, zkoušky hudebních schopností
- c) bez zkoušky
- d) jinak

3. Při průzkumu hudebnosti věnujeme pozornost

- a) reprodukci známé písně podle vlastního výběru dítěte
- b) reprodukci téže písně transponované učitelem
- c) reprodukci písně určené učitelem
- d) reprodukci neznámého melodického úryvku
- e) určení počtu zahraných tónů
- f) určení tónu vyššího a nižšího
- g) zopakování vytleskaného rytmického motivu
- h)

4. Během školního roku spolupracujeme s rodiči

a) ano

jak? _____

b) ne

5. Vyučující má k dispozici tyto pomůcky

a) učebnice

b) magnetická notová tabule

c) nástěnné obrazy

d) hudební nástroje

e) Orffův instrumentář

f) kazety, CD, desky, výukové programy

g) CD přehrávač (popř. gramofon, magnetofon, video)

h) počítač

i) _____

6. Jaké učebnice, metodické příručky používáte?

7. Děti se s hudebními nástroji seznamují

a) formou obrázků

b) poslechem nahrávek

c) předvedením konkrétního nástroje

d) jinak _____

8. Zapojujete do spolupráce s výukou v PHV i jiné obory ve Vaší ZUŠ než hudební?

a) výtvarný

jak? _____

b) taneční

jak? _____

jak? _____

vokální_____ hudebně pohybové_____

poslechové _____ instrumentální _____

hudební nauka _____

a) číst a psát noty _____ (napište rozsah např. c1-c2)

b) zná délky not _____

c) zná pomlky

d) používá takty, taktové čáry_____

e) umí taktovat jednoduchou písničku

f) zapíše jednoduchý rytmický diktát

g) další: _____

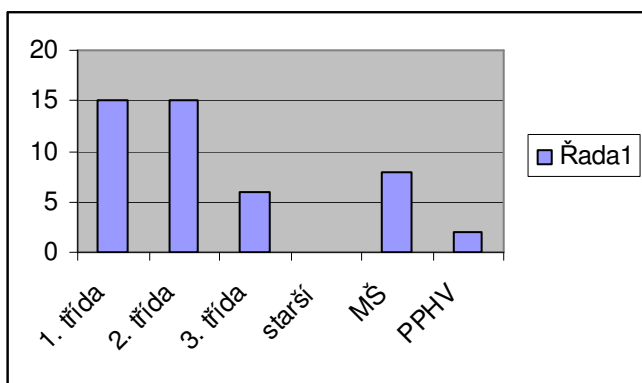
Co umí po skončení 2.pololetí.

3.2. Vyhodnocení odpovědí na dotazník od učitelů PHV

Oslovila jsem dvacet ZUŠ v Libereckém kraji. Z patnácti škol mi na dotazník písemně odpovědělo 36 učitelů PHV.

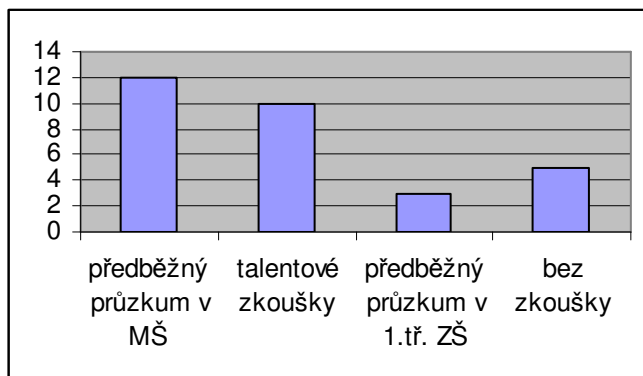
1. Přijímání dětí do PHV

Do PHV jsou přijímány děti z 1. a 2. tříd ZŠ na všech ZUŠ. Děti navštěvující MŠ jsou do PHV přijímány na 8 školách, na dvou ZUŠ existuje i Předpřípravná hudební výchova (PPHV), kterou navštěvují děti předškolního věku společně s rodiči. Děti ze třetích tříd zařazují do PHV na 6 školách, jinak starší děti nejsou zařazovány do PHV, ale bývají zařazeny do vyšších ročníků hudební nauky nebo Zvláštní hudební nauky určené právě starším začínajícím žákům.

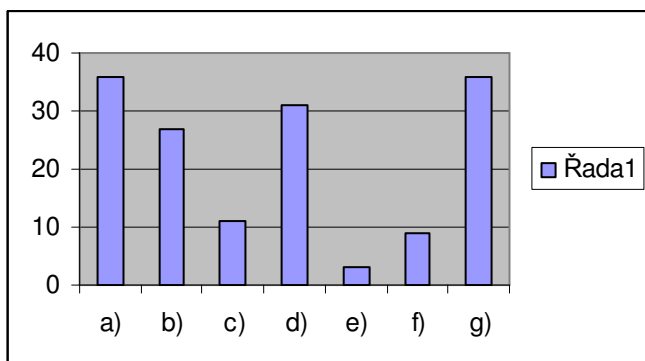
2. Na jakém základě jsou děti přijímány.

Do PHV jsou přijímány děti na základě předběžného průzkumu v MŠ na 12 školách, na základě talentové zkoušky na 10 školách, na základě předběžného průzkumu v prvních třídách ZŠ na 3 školách, na 5 ZUŠ jsou děti přijímány bez zkoušky (většinou z nedostatku dětí).

3. Při průzkumu hudebnosti je věnována pozornost.

- a) nejvíce učitelé nechávají zazpívat dítě známou písničku podle vlastního výběru (36 učitelů ze 36)
- b) reprodukci téže písně (podle vlastního výběru dítěte) transponované učitelem (27)
- c) reprodukce písně určené učitelem (11)
- d) velkou pozornost věnují i reprodukci neznámého melodického úryvku (31)
- e) určení počtu zahranych tónů (3)
- f) určení tónu vyššího a nižšího (9)
- g) všichni také nechávají dítě zopakovat vytleskaný rytmiický motiv (36)
- h) jako další možnosti učitelé uvedli:
 - sledovat, jak se dítě projevuje (jak se představí, jak komunikuje, zda je bojácné, či bezprostřední, jak je pozorné, ochotné spolupracovat)
 - sledovat jakou má dítě motoriku (postoj, ruce)
 - rodinné zázemí (dotazník pro rodiče, hraje doma někdo na hudební nástroj?)

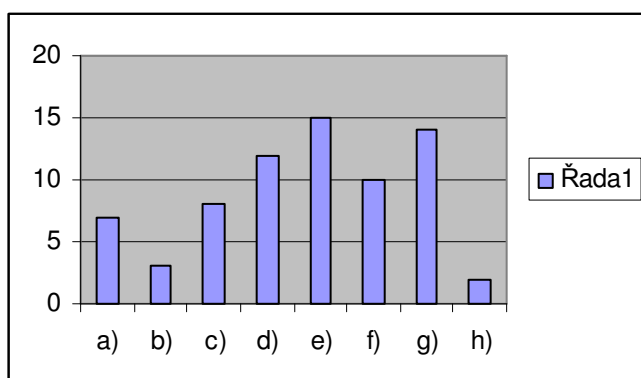

4. Spolupráce s rodiči

Všichni učitelé spolupracují s rodiči. Ve většině případů jde o individuální pohovory (hlavně o výběru hudebního nástroje). Na všech školách bývá informační schůzka buď před začátkem nebo na začátku školního roku. Na většině škol probíhají vystoupení pro rodiče, veřejné hodiny, možnosti naslechu v hodinách, ukázkové hodiny (starších žáků) hry na nástroje, aby se děti i rodiče mohli rozhodnout o výběru nástroje. Na jedné ze škol probíhá i večerní lekce pro rodiče (s dětmi i bez dětí) – rodiče se ocitnou v roli dětí.

5. Pomůcky.

- a) učebnice (na 7 z 15 škol)
- b) magnetická notová tabule (3)
- c) nástěnné obrazy (8)
- d) hudební nástroje (12)
- e) Orffův instrumentář (15)
- f) kazety, CD, desky, výukové programy (10)
- g) CD přehrávač (popř. gramofon, magnetofon, video) (14)
- h) počítač (2)

i) jako další pomůcky jednotlivci uvedli: DVD, rytmičké kostky žákovské i demonstrační, žákovské magnetické tabulky, rytmičké stavebnice.

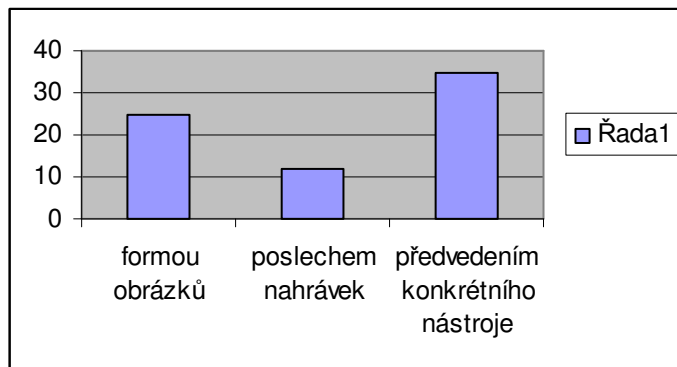
6. Učebnice, metodické příručky

Ze 36 učitelů 32 používá vlastní materiály, vlastní přípravy. Pouze 4 učitelé uvedli tyto tituly:

- Jistel, Koutský, Šalanská: My jsme malí muzikanti
- Lisá: HN 1
- Kyzlinková: Hudební slabikář
- Daniel: Kukačka
- Havelková: Domeček plný koleček
- Hurník, Eben: Česká Orffova škola
- Fischer, Eben, Paleček: Elce pelce kotrmelce

7. Seznámení dětí s hudebními nástroji

- a) formou obrázků (volí 25 ze 36 učitelů)
- b) poslechem nahrávek (12)
- c) předvedením konkrétního nástroje (35)

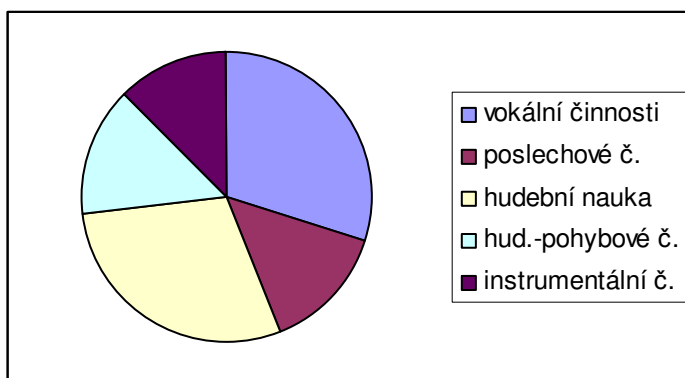
8. Spolupráce s jinými obory ZUŠ.

- s výtvarným oborem spolupracují 2 ze 36 učitelů (formou spolupráce s VO při přípravě výzdoby jeviště před vystoupením, společný maskarní karneval), další 3 učitelé za spolupráci s VO považují, když si děti při poslechu mohou kreslit obrázky
- s tanečním oborem: na jedné ze ZUŠ Přípravnou hudební výchovu dříve vyučovala výborně tanečnice („Pro rozvoj hudebnosti to bylo ideální, rádi bychom se k tomu vrátili.“)
- literárně-dramatický: na dvou školách – recitace dětí z LDO na koncertech hudebního oboru
- valná většina učitelů odpověděla, že s jinými obory ZUŠ nespolupracují

9. Činnosti v hodinách PHV (procentuální vyjádření).

Z odpovědí všech učitelů jsem udělala aritmetický průměr:

- vokální činnosti: 30% (všichni učitelé se shodli na stejných 30%)
- poslechové činnosti: 14% (hodnoty v rozmezí od 5% do 30%)
- hudební nauka: 29% (hodnoty v rozmezí od 10% do 40%)
- hudebně-pohybové činnosti: 14,5% (hodnoty v rozmezí od 10% do 20%)
- instrumentální činnosti: 12,5% (hodnoty v rozmezí od 5% do 20%)

10. Na závěr 1. pololetí žák umí:

- a) číst a psát noty: odpověď „c1 – a1“ (12 učitelů ze 36)
odpověď „c1 – c2“ (10)
odpověď „c1 – g2“ (14)
- b) zná délky not: odpověď „osminová, čtvrtová, půlová, půlová s tečkou, celá“ (14)
odpověď „osminová, čtvrtová, půlová, půlová s tečkou“ (12)
- c) zná pomlky: odpověď „ne“ (2)
odpověď „čtvrtovou“ (5)
odpověď „osminovou, čtvrtovou, půlovou, celou“ (29)
- d) používá takty, taktové čáry: odpověď „ne“ (2)
odpověď „2/4“ (2)
odpověď „2/4, 3/4, 4/4“ (32)
- e) umí taktovat jednoduchou písničku: „ano“ (30); pouze ve dvoudobém taktu (4); „ne“ (2)
- f) zapíše jednoduchý rytmický diktát: „ano“ (27); „ne“ (9)
- g) jednotlivě učitelé připsali: žák zazpívá lidové písničky v rozsahu 1. až 6. stupně; dovede intonovat jednoduché motivy v rozsahu 1. – 6. stupně; vytleská rytmus podle notového zápisu; zvládne jednoduchý intonační diktát c1 – a1; zápis not s nožičkami do celé osnovy; zná a orientuje se ve vlastnostech tónu (výška, délka, síla)

11. Po skončení 2. pololetí žák umí:

Velká většina dětí se seznámí s notami od g do a2 (29), ostatní od c1 – g2 (7). Znájí délky not - osminovou, čtvrtovou, půlovou, půlovou s tečkou, celou (36). Umí pomlky - osminovou, čtvrtovou, půlovou, celou (36). Používá takty 2/4, 3/4, 4/4 (36). Zazpívá písničku v rozsahu oktávy (28). Intonuje v rozsahu oktávy (28), intonuje v rozsahu 1. – 6. stupně (8). Vytleská rytmus nebo zahraje na rytmický nástroj (36). Zahraje jednoduchou melodii na zvonkohru (34). Zahraje jednoduchý doprovod na zvonkohru (30) nebo na rytmický nástroj (36). Dovede zapsat jednoduchou melodii nebo rytmus (30).

V jednom z dotazníků byla připsána krásná věta: „Má radost ze svého hudebního projevu.“

4. ČINNOSTI V HUDEBNÍ VÝCHOVĚ

Nejčastějším typem vyučovací hodiny Přípravné hudební výchovy je hodina smíšená. Její součástí mohou být různé činnosti – intonační výcvik, činnosti rytmické, rytmicko-pohybové, pěvecké, reprodukční, tvořivé, sluchové, poslechové, instrumentální apod.

Základem hudební výchovy jsou činnosti interpretační (pěvecké, rytmické a rytmicko-pohybové, instrumentální), percepční (sluchové, poslechové) a činnosti tvořivé.

Činnosti pěvecké: jsou zastoupeny při zpěvu písní, popěvků, melodizací slov, slovních spojení, říkadel, veršů, ale též jako součást intonačního výcviku.

Činnosti rytmické a rytmicko-pohybové: sledují rozvoj rytmického cítění a rytmických dovedností, rytmického a tempového cítění. Součástí rytmicko-pohybové výchovy je „hra na tělo“ a taktování. Důležité je i pohybové vyjádření jednotlivých hudebních složek: tempa, rytmu, pohybu melodie, dynamiky.

Činnosti instrumentální: využíváme hru na dětské hudební nástroje a její uplatnění při doprovodu písní, nebo v činnostech improvizčních.

Činnosti percepční: zahrnují kromě vlastních činnostech při poslechu hudebních skladeb i činnosti sluchové – rozlišování stoupajících a klesajících melodie, dynamiky, tempa, sluchovou analýzu durových a mollových tónin, ...

Činnosti tvořivé: jsou takové činnosti, při nichž dochází k seberealizaci žáků, kteří realizují na základě již získaných dovedností a pokynů učitele (řízená improvizace) své okamžité hudební nápady a to jak v oblasti vokální (vytváření vlastních melodií, písní), tak v oblasti rytmické, instrumentální, ...

V dalších částech své práce bych se ráda zaměřila na jednotlivé činnosti a dala další náměty pro rozvoj hudebnosti dětí v PHV.

5. HLASOVÁ VÝCHOVA

Hlasová výchova je založena na budování souhrnu správných pěveckých návyků a dodržování zásad hlasové hygieny. Při hlasové výchově budeme s dětmi pracovat na:

- správném držení těla při zpěvu
- správném dýchání
- uvolňování brady, funkčním ovládání úst (předpoklad pro správnou vokalizaci)
- tónu měkce nasazeném a tónu opřeném o dech na bránici
- spojování a zvukovém vyrovnání všech vokálů
- navozování hlavového tónu pomocí brumenda
- funkčním a přirozeným ovládání mluvidel
- cvičení k odstraňování hlasových šelestů
- kantiléna (její nácvik a zdokonalování)
- rozšiřování a vyrovnávání hlasového rozsahu podle možností žáků
- spojování hlavové a hrudní rezonance

5.1. Správné a přirozené držení těla při zpěvu

Správné držení těla při zpěvu je záležitostí nejen estetickou, ale přímo ovlivňuje dobré vedení dechu, který je základním předpokladem pro tvoření kvalitního tónu.

Správný pěvecký postoj:

- stojíme přirozeně, nenásilně, vzpřímeně
- váha těla je rovnoměrně rozložena na obě nohy
- ruce, paže a ramena jsou volné
- díváme se před sebe
- máme pocit celkového uvolnění
- klidně dýcháme

Dětem přiblížíme správné držení těla (uvolnění a napřímení) formou hry.

Hra na panáčka: (cit. 4)

Učitel mluví text, který děti předvedou pohybem.

A: Za výlohou obchodu s hračkami stojí panáček z loutkového divadla. Je to loutka na nitkách.

B: Stojí a vesele si prohlíží ulici. Hlavičku a celé tělo drží vzpřímeně, ruce mu volně visí podle těla,

C: usmívá se na děti, děti se usmívají na něj.

D: V tom jede kolem těžké nákladní auto. Celý dům se otřásá tak, že se panáčkovi uvolnili nitky, které držely hlavu a trup.

E: Celá horní polovina těla mu spadla do hlubokého předklonu.

F: Brzy však přišla prodavačka a jednu nitku po druhé znovu upevnila. Nejprve narovнала záda (hlavička a ruce ještě visí), potom narovнала ramena a nakonec hlavu. Panáček už se zase usmívá na děti. A jak krásně rovně stojí!

5.2. Správné dýchání při zpěvu

Nejvhodnějším a nejpřirozenějším způsobem dýchání je pro zpěv žeberně brániční dýchání. Pěvecký dech má tři fáze: vdech, zadržení dechu, výdech.

Klidný a hluboký vdech nosem usnadňuje naplnit vzduchem celé plíce, přičemž si uvědomujeme hlavně plnění spodní části plic, kdy je bránice pasivně tlačena směrem dolů. Vdech nosem používáme hlavně na začátku skladby. V ústní dutině se zvedá měkké patro, zuby mírně uvolníme od sebe, horní část hrudníku zůstává v klidu, spodní páry žeber se rozšiřují do stran, břišní stěna se mírně klene. Dětem pomůžeme hrou Na kytíčku: Představme si, že jsme na louce plné rozkvetlých květin. Jednu si utrhneme a cítíme, jak krásně voní. Zhluboka a dlouze k ní přivoníme. Náhle jsme zaslechli něco podivného. Co to je? Posloucháme, ani nedýcháme. Uf, nic to nebylo, s úlevou si můžeme oddychnout.

V krátkých pomlčkách i v místech, kde není pomlka, ale potřebujeme se nadechnout, přidechneme současně nosem i ústy. Při nadechování nezvedáme ramena.

Zadržení dechu vytváří předpoklad pro vznik dechové opory tím, že dolů stlačená bránice má snahu vrátit se do původní polohy, opírá se o plíce naplněné vzduchem, čímž vzniká dechové napětí, které umožňuje regulovatelný výdech.

Dechová cvičení:

- 1) Nadechneme pomalu a klidně nosem (kytíčka), zadržíme dech (pozorně posloucháme, co se děje), vydechneme s pocitem uvolnění.
- 2) Nadechneme a zadržíme dech (jako u př. 1), třikrát krátce ústy vydechneme.
- 3) Nádech nosem, zadržení dechu, výdech sykavkou s našpulenými ústy jako při „u“.
- 4) Nádech nosem, zadržení dechu, výdech sykavkou, krátký a rychlý vdech ústy, pokračování výdechu sykavkou.

5.3. Rozezpívání – hlasová rozcvička

Hlasová rozcvička je velmi důležitým prvkem v hlasové výchově. Učitel by si měl vždy dobře připravit plán rozezpívání – vědět pro jakou práci s hlasem chce děti připravit. Vždy je lepší volit cvičení různorodá, zasahující do všech úkolů hlasové výchovy, střídat tempa, dynamiku, tónové rozsahy, než bezmyšlenkovitě opakovat v různých polohách stereotypní melodii o stejné síle, tempu, bez jakékoli motivace.

Příklad hlasových cvičení:

1. Uvolňování brady, základy rezonance, „m“ v různých výškách, v síle piano.

Hra na ozvěnu

Zavřenými ústy „m“ zpíváme dětem jednotlivé tóny v různých tónových výškách, které děti opakují. Aby volání i ozvěna byly krásně zvukové, nezapomeneme, že při nádechu máme pocit, že voníme ke květině a na jazyku máme pralinku, do které nesmíme kousnout.

Hra na sanitku

Zkusíme napodobit sanitku, která jede s houkačkou? Brumendem kolísavý klouzavý tón do krajních hlasových poloh. Při tomto cvičení nedochází k rejstříkovým zlomům, můžeme nenásilně rozšířit hlasový rozsah.

Hrami a tvořením tónu se zavřenými ústy vytváříme jeden ze základních správných pěveckých návyků: tón v rezonanci. Pro zpěv elementárních hlasových cvičení vytvoříme ze slabik vhodná slova tak, abychom vždy vystřídali vhodné souhlásky. Dětem dáme možnost uplatnit jejich nápady, dále použijeme různé popěvky nebo části písní.

Hlasová cvičení: (transponujeme oběma směry)

2. Tón měkce nasazený, opřený o dech na bránici, rezonance

Malý zvonek

Větší zvon

Větší zvon zní pomaleji a má hlubší tón.

Po správném procvičení Malého zvonku i Většího zvonu zkusme je rozeznít dohromady.

3. Vyrovnání vokálů, pomalé cvičení v legatu (vyrovnáním vokálů rozumíme způsob, kdy přiměřeně zmenšujeme rozdíly mezi jasnými a temnými vokály tak, aby zněly vyrovnaně ve stejné rezonanci)

Průpravné cvičení na jednom tónu: ma-me-my, ma-mo-mu

mu-mo-ma-me-my, my-me-ma-mo-mu

postupně cvičíme s různými souhláskami: n, v, j, b, d, ...

Odpočinek na houpačce

4. Měkce nasazované tóny v rozsahu jednočárkované a dvoučárkované oktávy, spojování a vyrovnávání hlasových rejstříků.

Malý míček

5. Navozování hlavové rezonance, rozšiřování hlasového rozsahu do výšky.

Závody ve zpěvu vysokém (správný nádech „kytička“ a „pralinka“, zpěv piano)

6. Rozšiřování hlasového rozsahu do hloubky
Soutěž v hlubokém zpívání (do hloubky sestupujeme lehce, dětem připodobnit našlapování na špičky)

7. Tóny opřené o dech na bránici, spojování rejstříků, kantiléna.
Zvedání činky

8. Lehké staccato – uvolnění.
Hra s pinpongovým míčkem

6. INTONACE

Snaha umět zpívat podle notového zápisu je stará jako existence a používání notového písma.

Mezi intonační metody používané v současné době na našich školách patří metoda Bohumila Čeňka, nápěvková metoda Františka Lýska, písňová (tonální) metoda Ladislava Daniela a metoda označovaná „ku –ku“.

6.1. Metoda Bohumila Čeňka

Tato metoda vychází z řady durové stupnice a tóninového kvintakordu. Kvintakord je pro děti snadno zapamatovatelný, jeho intonace (podle písňe Ovčáci, čtveráci) je jednoduchá a rychlá. Kvintakord se stává základem pro intonaci dalších (vedlejších) stupňů, které si žáci odvozují od pamětně fixovaných stupňů hlavních.

K podpoře sluchové představy lze využít i Čeňkovy intonační tabule. Čeňkova intonační tabule je dvojitá. Na její čelní straně najdeme linkovou osnovu a řadu not – prázdných otvorů. V jejím středu je umístěný pohyblivý díl, jehož vysouváním zajistíme požadované rozložení barevných ploch do prázdných otvorů – not na přední straně tabule.

Střední díl:

červená		žlutá		modrá			červená		žlutá		Modrá
do	re	mi	fa	sol	la	si	do	re	mi	fa	sol

Princip intonace spočívá v tom, že vybavení dané výšky tónu asociuje její barevná podoba. Rozlišení stupňů v dur je: 1. st. – červená, 3. st. – žlutá, 5. st. – modrá barva, ostatní stupně jsou bílé. Odlišné stupně v moll (3., 6., event. 7) jsou hnědé.

Barevné rozlišení podporuje velice snadnou a rychlou intonaci v jakékoli tónině (na tabuli lze střídát předznamenání, podle něhož pohyblivý díl označí červenou barvou začátek stupnicové řady).

Intonace pomocí této metody upevňuje tonální cítění, vytváří pevné předpoklady tonálních vztahů a poskytuje orientaci v diatonice (jako předstupeň k chromatické).

Nevýhodou je, když žáci začnou intonovat „barvy“ více než noty, což začne působit problémy u černobílé intonace při práci s písní v učebnici.

6.2. Metoda Františka Lýska

Tato nápěvková metoda se opírá o pěveckou praxi, která vlastní intonaci předchází. Lýsek vychází z předpokladu, že umí-li dítě čistě zpívat, aniž zná noty, zpívá vlastně noty, jenomže o tom neví. Stačí tedy, aby si tuto skutečnost uvědomilo, k známým nápěvům si vybavilo příslušné noty, k nim si představilo nápěv a problém intonace je vyřešen. Nápěvková intonace začíná nejsnadnějšími nápěvky, jejichž náročnost se zvyšuje. Jednotlivé nápěvky jsou umístěny do osnov, jejichž počet linek se postupně zvyšuje od jedné do pěti.

První nápěvek Halí, belí má rozsah pouhé tři tóny a je zapsán následovně:

Dovede-li žák intonovat dobře první tři tóny, rozšíří se intonace na řadu pěti tónů a přidá se druhá linka:

Následuje nápěvek na intonaci: kvintakordu (Ovčáci, čtveráci), vzestupné šestitónové řady (Kočka leze dírou; přidáme 3. linku notové osnovy), durové stupnice (Kvíčalíčka mladá; pětlinková notová osnova), sextového akordu (Za vodou, za vodou). Následuje obdobný postup pro intonaci v G, F dur, přicházejí nápěvky pro intonaci v moll.

Přehled nápěvků:

Nevýhodou této metody je dlouhé setrvání v tónině C dur, v níž žáci začnou bezpečně intonovat. Při pozdějších transpozicích do jiných tónin nejsou už představy žáků tak pevné. Dalším záporem této metody je skutečnost, že při intonaci intervalů Lýsek nepřihlíží k jejich tonálně funkčním vztahům.

Ke znázornění výšky tónu zavádí František Lýsek „prstovou osnovu“. Prstovou osnovu tvoří levá ruka, kterou má žák obrácenou dlaní k sobě, prsty roztažené. Prsty pak naznačují pět linek notové osnovy, mezi nimi se objeví čtyři mezery. Pravou rukou pak ukazujeme příslušné výšky not.

6.3. Tonální písňová metoda (autor Ladislav Daniel)

Tonální písňová metoda L. Daniela = metoda opěrných písní (opěrná proto, že je písně užíváno jako opory, pomoci při vybavování si určitého konkrétního stupně v dané tónině). Ke vzniku vybavení tónových představ slouží začátky lidových písní, z nichž nejdůležitější je jejich první tón. Využívá se jich v intonované melodii pro vybavení příslušného tónu, kterým píseň začíná a pak všude tam, kde je nějaký skok melodie (volný nástup).

Opěrné písně:

Předpokladem pro užívání této metody je rozvinuté tonální cítění žáků, neboť každý intonovaný tón je chápán ve vztahu k tónice. K orientaci v tónině a notovém zápisu slouží tzv. „tóninový klíč“. Je to tónický kvintakord vyznačený na začátku melodie (písně). Než přistoupí učitel k nácviku opěrných písní, je nutné, aby třída jako celek zpívala intonačně čistě, aby mnohými cvičeními byla posilována u žáků jejich hudební představivost (hra na ztracenou melodii, na ztracený začátek) i paměť. Je třeba, aby děti zvládly základní orientaci ve stupnici a tónině C dur, tj. aby uměly nejen číst noty, ale i číslovat jednotlivé stupně.

6.4. Intonační metoda ku-ku

Intonační modely vycházejí z melodiky dětských říkadel a rozpočítadel, jejichž intonace je natolik známá a jednoduchá, že je vlastní a schůdná všem dětem. To umožňuje zapojit ihned i děti intonačně a pěvecky méně zdatné.

Nejlépe propracovaný systém včetně metodických pokynů najdeme v pracovním sešitě pro ZUŠ „My jsme malí muzikanti“.

Intonace vychází z modelu „kukaččí“ sestupné tercie, východiskem a centrem intonace se stává 5. stupeň, dominanta.

Metodické řazení modelů:

Metoda ku-ku nabízí tyto výhody: vychází z malého hlasového rozsahu, odpovídá přirozené dětské deklamaci; základem jsou dětská říkadla; užívaná fonogestika konkretizuje, umocňuje; neklade velké nároky na abstraktní myšlení; umožňuje použití i u velmi malých dětí; vede k rychlému pochopení a rychlým intonačním výsledkům u žáků starších; nabízí možnost využití různých hudebních her, posilujících rytmické cítění, tonální cítění, hudební představivost, paměť, tvořivost. Nevýhodou této metody je setrvání v tónině C dur (pokud není nahrazeno intonováním jmény not intonací čísel stupňů), vylučuje použití v moll, intonace v C dur se opírá o zpěv příliš hlubokých tónů (zejména pro mladší děti).

6.5. Zásady při intonačním výcviku

1. Učme metodou, kterou sami ovládáme. Pracujme systematicky, navazujeme jednotlivé kroky na sebe.
2. Vycházejme z živé hudby. Zbytečně neteoretizujme.

3. Jako intonační model využijeme písní dobře nacvičených, pěvecky osvojených. Zpívejme písně celé. Efektivita jen zpívaných začátků je nulová.
4. Pracujme vždy s notovým zápisem daného modelu, jeho vědomou intonaci provádějme za současné intonace třídního kolektivu před očima žáků.
5. Nesetrvávejme jen v C dur, intonujme i v moll.
6. Při intonaci využijeme maximálně různých intonačních opor (fonogestika, intonační schůdky, magnetické tabule, intonační tabule, prstová osnova, apod.) a názorných pomůcek.
7. Paralelně s intonací věnujme pozornost sluchové analýze.
8. K upevňování tónových vztahů využijeme i hry žáků na melodické nástroje Orffova instrumentáře.
9. Při upevňování tónových představ a utvrzování intonačních modelů zapojujme i dětskou elementární improvizaci.
10. Spojujme intonaci a rytmus, nelze je od sebe izolovat.

7. PRÁCE S PÍSNÍ

Postup při nácviu písně:

- 1) motivace -a) hudební (přednes písně učitelem, jiným žákem, z nahrávky)
-b) mimohudební (např. rozhovor o textu písně, říkadla, básničky, obrázky)
- 2) rozezpívání – použijeme problematické, těžší melodické útvary z písně
- 3) vlastní nácvi písně – písničku můžeme naučit imitací (učitel zahraje a zazpívá písničku po částech a děti opakuji), případně je možné učit děti zpívat podle not
- a) rytmický rozbor písně (v případě obtížných rytmických částí procvičíme rytmus na rytmických cvičeních ve spojení se slovní rytmiizací)
- b) tónový rozsah písně (známe hlasový rozsah třídy, rozsah písně – určíme v jaké tónině budeme zpívat, provedeme transpozici)
- c) motivický rozbor písně (píseň lze rozčlenit na jednotlivé motivy, ty při zpívání několikrát opakovat a tím upevňovat intonaci; postupně jednotlivé motivy skládat v píseň)
- 4) vytvoření doprovodu k písni:
 - a) rytmický doprovod (hra na tělo či rytmické nástroje)
 - b) melodický doprovod (hra na melodické nástroje)
- 5) spojení písně s pohybem (pochodové kroky, poklusové krůčky, úkroky, přísuny, pohybová improvizace dětí, ...)
- 6) další využití písničky – vhodné pohybové hry

8. HUDEBNÍ PERCEPCE

Nedílnou součástí rozvoje hudebnosti jsou hudební činnosti percepční (percepce = vjem, vnímání, zmocnění se něčeho). V percepčních činnostech rozlišujeme činnosti sluchové (sluchová analýza) a činnosti poslechové (aktivní činnosti při poslechu skladeb).

8.1. Činnosti sluchové

Sluchovou analýzou, rozumíme postup od znějící podoby tónu k jeho grafickému, znakovému záznamu. Je součástí rozvoje vokálních schopností, ačkoli jde o pravý opak intonace. Sluchová analýza a vokální intonace jsou tedy dvě stránky téhož, v praxi nemůže existovat jedna bez druhé.

V hodinách HV začíná sluchová analýza od nejjednoduššího ke složitějšímu: rozlišováním zvuků z okolního světa, rozlišování tónů známých hudebních nástrojů, rozlišování tónů vyšších - nižších, slabších – silnějších, delších – kratších, melodií veselých – smutných, mírných – rázných, ukolébavka – pochod, apod.

Když se děti začnou seznamovat s počátky uvědomělé intonace, analyzují poslouchané modely, vybírají ten správný k danému notovému zápisu apod. Pak přichází na řadu možnost intonačních diktátů. Podle diktovaného obsahu můžeme diktáty rozdělit na melodické, rytmické, rytmicko-melodické, intervalové a akordické. Podle způsobu diktování rozlišujeme diktáty:

-Následné: spočívají v tom, že melodický celek je učitelem reprodukován a dětmi analyzován tón po tónu. Následné diktáty mohou být:

- a) reprodukční: slyšený tón děti zpívají (reprodukují) vokálem, jeho jménem (znají-li tón výchozí) nebo číslicí stupně
- b) ukazovací: slyšený tón děti ukazují na notové osnově nebo ukazují pohybem ruky (fonogestika) či pohybem celého těla (dřep, vstyk, výpon, ..)
- c) zapisovací: každý žák píše sám pro sebe do sešitu nebo „zapisuje“ na své magnetické tabulce
- d) kontrolní: učitel reprodukuje cvičení se záměrnou chybou (chybami), žáci sledují notový zápis a chybně znějící tón označí

- Pamětné: učitel zahraje několikátónový motiv jako celek, žáci si tento celek zapamatují a dále s ním pracují jako s diktátem reprodukčním,

ukazovacím, zapisovacím, kontrolním. Učitel volí motivy jasné a přiměřeně krátké.

- Vyhledávací: žáci mají před sebou několik různých cvičení (taktů, dvojtaktů, písni) a z nich vybírají ten, který učitel právě hraje.

- Němé: žáci zapisují pamětným vybavením, aniž by jim bylo předem cokoli reprodukováno – dobře známou melodií, písničku. Může jít jen o zápis rytmický nebo melodický. Némý diktát (autodiktát) je nejobtížnější, vyžaduje již značné hudební zkušenosti, paměť, představy i teoretické zázemí.

Sluchová analýza je činností psychicky velice namáhavou, proto by se učitel měl snažit o to, aby zabírala přiměřený prostor v hodině. Při diktátech by neměla panovat atmosféra nejistoty a strachu.

8.2. Činnosti poslechové

Má-li učitel vychovat žáka k poslouchání hudby a má-li ho vychovat tak, aby tento poslech byl aktivní, musí u něho systematicky rozvíjet všechny schopnosti k poslechu potřebné: hudební představivost, paměť, fantazii, analyticko-syntetické schopnosti. Tyto schopnosti se dají rozvíjet jak činnostmi vokálními, rytmickými, rytmicko-pohybovými, instrumentálními, hudebně tvořivými, tak osvojováním si naukových prvků.

Poslech hudby je založen na rozvoji a úrovni hudebních představ. Na představách, jejich síle, jasnosti, přesnosti a trvalosti závisí hudební vnímání. U každého člověka se setkáváme s představami různé intenzity, konkrétnosti, jasnosti. Představy jsou tím silnější, čím více vjemů na jedince působí. Proto je dobré zapojit při poslechu do činnosti více analyzátorů - kromě sluchového i zrakový a pohybový. K zapojení zrakového analyzátoru: děti sledují podle notového zápisu průběh melodie, poznávají motivy, rytmickou strukturu, dále mohou sledovat různý obrazový materiál. K zapojení pohybového analyzátoru nám slouží např. činnosti vokální – zpěv důležitých motivů, témat, částí skladby, jednotlivých hlasů; nebo činnosti motorické – taktování, vytleskávání rytmických figur, reakce na rytmické a tempové změny pohybem, pochodování, taneční kroky.

Při aktivním poslechu je dobré posilovat i intelektuální činnosti – poznávání souvislostí mezi textem a hudbou, rozlišování hudebních nástrojů, práce s motivem, apod.

Je samozřejmé, že během poslechu jedné skladby nelze zvládnout všechny činnosti. Zadávané úkoly musí být pro žáka motivací k poslechu, musí být zajímavé, přiměřené a splnitelné.

8.2.1. Plánovaná (intelektuální) forma poslechu

S touto formou poslechu se na našich školách setkáme nejčastěji.

Plán poslechové hodiny:

1. Úvodní práce se skladbou: učitel přiblíží žákům slohové období, skladatele, okolnosti vzniku skladby, seznámí je s motivy, tématy a připraví je tak k poslechu.
2. Vlastní poslech: a) první poslech nerušený, bez komentáře vyučujícího v průběhu poslechu; b) při prvním poslechu učitel žáky upozorňuje na určitá místa ve skladbě, první poslech je aktivní – vytleskávání rytmů, zpěv motivů, poznávání opakujících se témat,
3. Analýza: dochází k opakování skladby celé nebo některých částí; se žáky nerozebíráme všechny prvky najednou v prvním poslechu
4. Syntéza: rozumíme jí opakování skladby jako celku. Tento poslech už je nerušený, je nutný pro pochopení skladby a její zažití. Někdy volíme časový odstup.

8.2.2. Intuitivní forma poslechu

Tento poslech nevychází z prostudovaného a analyzovaného hudebního materiálu, neopírá se o teoretické poznatky. Učitel pustí žákům hudbu, aniž by o ní cokoli řekl. Děti většinou reagují spontánně, jejich reakce se řídí náladou díla, jeho výrazem. První reakce a intuitivní zážitky mohou vzbudit hlubší zájem o skladbu.

Učitel by měl vybírat skladby, které upoutají pozornost, jsou něčím výrazné, nápadné. Ke skladbě poslouchané intuitivně se lze vrátit a dílo žákům přiblížit.

9. RYTMUS

Mezi základní složky rytmického výcviku patří: rytmus, metrum, takt, tempo.

Rytmus: je způsob seskupování přízvukných a nepřízvukných dob, pravidelné střídání dlouhých a krátkých tónů a pomlček, zákonité členění časové posloupnosti v hudebním proudu.

Metrum (= pulzace): je měrou, počtem impulsů mezi opakujícími se akcenty, vyjadřuje doby těžké a lehké.

Takt: časový úsek skladby, v němž se pravidelně střídají doby těžké a lehké, přízvukné a nepřízvukné.

Tempo: základní pohyb, v němž je skladba realizována.

9.1. Rytmičké činnosti

Při rozvíjení rytmického cítění dětí nelze ustrnout jen na vytleskávání nebo vyhledávání rytmu či rytmické figury. Účinnější je rozvíjet rytmické cítění zpěvem, či prožíváním hudby tělesným pohybem.

Možné typy cvičení:

- Hra na ozvěnu: Učitel hraje (tleská) určitý rytmický model, který celá třída (později jednotlivci) opakuje. Pro ozvěnu používáme zpočátku dvoutaktové modely ve 2/4 taktu nebo jeden takt 4/4, později můžeme tvořit celé hudební věty, např:

K ozvěně lze využít kromě tleskání hru na Orffovy nástroje, na jednu klávesu klavíru, strunu kytary nebo hru na tělo.

-Rytmizace slov: žáci vymýšlejí různá slova a jejich úkolem je zahrát jejich rytmus v rámci učitelem reprodukováného metra. Jako příprava pro samostatné, tvořivé deklamování slov může předcházet deklamace celé třídy hrou na ozvěnu. Pak nastupuje hra na „štafetu“ – žáci navazují slova na sebe v určitém metru, tempu, taktu, aby nevznikaly rytmické pauzy. Hra se stává zajímavější, pokud je výběr slov omezen (hra na „třídu“, na „velké“).

Další variantou může být ztížení úkolu – nejprve zopakuj slovo svého předchůdce, pak přidej svoje. Vzniká pak řetěz typu:

Při tomto postupu děti musí sledovat okolí a metrum.

Při deklamaci slov, sousloví, vět – vytleskávají děti jejich rytmus nebo jej improvizují na dětských hudebních nástrojích.

„Cvičení – rytmiizace slov:

Je dané jméno „Petr“, které žák doplní „Pavel“. Učitel stále opakuje slovo „Petr“ a na koho ukáže ten doplní, např.:

Pe-tr - Pa-vel
Pe-tr - Kri-sti-án
Pe-tr - Bar-to-lo-měj
Pe-tr - Jan

1. Na těchto drobných rytmech můžeme vytvořit polyrytmii současným provedením několika rytmických slov, např. rytmus:

- a) Da-na
- b) Mo-ni-ka
- c) Ve-ro-ni-ka
- d) Ju-li-e
- e) Rút

Cvičení provádíme nejprve slovně v 5 skupinkách rozestavených v půlkruhu – nejprve začne skupina a); přidá se skupina b); přidá se skupina c); přidá se skupina d); přidá se skupina e).

2. Po zvládnutí úkolu provedeme tutéž etudu s prvkem hry na tělo:

skupina a) – provede dupání
skupina b) – provede 2 x plesk a 1 tlesk
skupina c) – provede krátké tleskání skluzem
skupina d) – provede 1 tlesk a 2 x plesk
skupina e) – provede kyvadlový tlesk dole před tělem.

3. V jiné variantě zapojíme bicí nástroje jednoduché:

skupina a) hraje rytmus slova na tympány
b) na bubínek
c) na hůlky
d) na triangel
e) velký činel event. gong.

4. Rytmiizovaná slova použijeme jako intonační cvičení, kdy na rozloženém kvintakordu do – mi – sol – do žáci ve svých skupinách zpívají rytmus daného slova. Skupiny nastupují po sobě až se rozezní plná harmonie.

5. Závěrečná varianta této etudy vyzní bohatě s nástroji melodicko-rytmickými. Tentokrát začne skupina e):

e) hraje na metalofon svůj rytmus na tónech c + g
a) na zvukový kámen rytmus „Da-na“ na c´
b) „Mo-ni-ka“ na e´
c) „Ve-ro-ni-ka“ na g´
d) „Ju-li-e“ na c´´

Když se „orchestr“ dobře vyladí, učitel nebo pokročilý žák začne improvizovat melodii na klavír nebo na flétnu, popř. improvizovaným zpěvem vytváří melodii podle svého cítění.“ (cit.5)

-Rytmizace říkadel: zpočátku dbáme na dobrou výslovnost, později nastupuje vnitřní představa textu, nakonec poznávání říkadel nebo písniček podle rytmu (učitel musí vždy nabídnout dětem možnosti z nichž mají vybírat).
-Rytmus znázorňovaný kroky nohou.

9.2. Metrum

„Vypěstovaný cit pro metrum nám dává podklad pro společné pohybové ztvárnění všech hudebních složek. Vycházíme z mluveného slova, zřetelně artikulovaného, jasně pronášeného, jehož slabiky přenášíme do „hry na tělo“ tleskáním, pleskáním, dupáním a luskáním. Praxe ukázala, že je nejlépe začít čtyřslabičným slovem, aby děti měly dost času zafixovat jednoduché pohybové provedení.

Postup práce: Učitelka přednese dvě čtyřslabičná slova a děti je po ní jako ozvěnu opakují. Tato slova opakujeme několikrát, vždy s nějakou obměnou, např. první slovo hlasitě – druhé tiše, první slovo hlubokým hlasem – druhé slovo vysokým hlasem, první slovo hlasově zesilujeme – druhé zeslabujeme, první slovo proneseme tajemně – druhé rozkazovačně, těmito změnami udržíme stálou pozornost dětí, aby právě tak slova zopakovaly. Čtyřslabičná slova. (je třeba, aby si učitelka připravila do zásoby řadu čtyřslabičných slov)

křestní jména: Kateřina – Veronika, Jaroslava – Dominika, Alexandr – Bartoloměj, Maxmilián – Emanuel

jména květin: sedmikráska – pampeliška, konvalinka – kopretina, hyacinta – slunečnice, karafiát – rozmarýna

jména měst: Bratislava – Pardubice, Poděbrady – Popovice, Jilemnice – Čakovice, Ružomberok – Korytnice

Jakmile se děti uvedou do této práce, necháme je, aby samy aktivně vymýšlely čtyřslabičná slova různého druhu, např.: limonáda – čokoláda, rukavice – nohavice, koloběžka – stavebnice, orangutan – nosorožec.“ (cit. 6)

Rytmické cítění probudíme v žácích známou hrou „Otázka – odpověď“: Učitel zadá dětem, aby si každý vymyslel jméno květiny a její barvu. Pak se ptá: „Jaké jméno máš?“ – Vyvolané dítě odpovídá: „Bílá kopretina.“ S touto hrou se dá pracovat i jako s námětem pro hudebně-pohybovou hru „Uvívíme věneček“ (viz. hudebně-pohybové činnosti)

Jakmile žáci zvládnou rytmitizaci slov, přejdeme k rytmitizaci a hře na tělo celých vět, kdy každý žák zahraje na tělo rytmus věty po svém způsobu, nejlépe opět ve formě řetězu. (např.: „Naše babička, loupe jablíčka.“

„Naše malá Minka, celý večer spinká.“)

Pro rozvoj metrického cítění můžeme soustředit pozornost dětí nejprve na pravidelné opakování nějakého časového intervalu – voda kape z kohoutku, tikot hodinek, vyzvánění zvonů, dýchání, chůze.

-Hra na metronom: předvedeme dětem mechanický metronom. Žáci si hrají na metronom a tleskají metrum kývavým pohybem vpravo a vlevo.

Dbáme na pravidelnost metra (můžeme je i chodit), písničky s pomlkami zařadíme později.

-Děti tleskají metrum k písni (metrické cítění nesmí být narušeno v pomlkách!)

9.3. Těžká doba

Jeden z možných přístupů k pochopení těžké doby vychází z pochopení akcentu v hudbě. Učitel hraje libovolnou melodii a umísťuje velice výrazné akcenty. Úkolem žáků je tyto akcenty sluchově rozlišit a smluveným pohybem reagovat (tlesknutí, podup, výskok). Později začne umísťovat akcenty pravidelně na první doby.

Typy cvičení:

-Žáci pochodují (hodnoty čtvrtových not – tedy metrum) a těžkou dobu tleskají, dupají, hrají na rytmické nástroje.

-Při zpěvu známé písničky si děti na těžkou dobu podávají nějaký předmět.

- Taktování, na těžkou dobu dupnutí.

- Vyhledávání těžkých dob v písničkách či skladbách sluchově i podle notového zápisu, kolektivně i štafetou, reprodukcí i písemně.

-Pouze sluchovou analýzou bez notového záznamu podle počtu těžkých dob určí děti počet taktů v písničce.

9.4. Cvičení dělené pozornosti

Tato cvičení jsou přípravou pro pozdější chápání, slyšení, vnímání a reprodukování dvoj- a vícehlasých písní, skladeb. Žáky učíme vnímat nejen svůj rytmus, ale i rytmus ostatních skupin či jednotlivců. Složitějšími typy cvičení dělené pozornosti jsou takové, kdy je pozornost jednotlivce dělena na dva druhy činností (např. současné chození a tleskání různých rytmických hodnot).

Typy cvičení:

-Třída je rozdělena na tři skupiny, z nichž první reprodukuje např.rytmus písně, druhá její metrum, třetí těžkou dobu. Skupiny rozlišíme i zvukově, tzn. jedna tleská, jiná pleská, dupe, luská; mají k dispozici různé dětské rytmické nástroje.

-Vytvoření rytmického ostinátního doprovodu k písni. Jednotlivé skupiny reprodukují rytmické figury přímo obsažené v písni.

-Žák vsedě přidupává těžkou dobu, tleská rytmus.

-Jednou rukou je vytukáván rytmus, druhou metrum.

9.5. Rytmický kánon

Rytmičká kánón je přípravou pro zpěv kánónů a současně důležitým cvičením posilujícím a rozvíjejícím schopnosti dělené pozornosti.

9.6. Rytmičké diktáty

Tvoří součást rytmičké výchovy a mohou zpestřit část hodiny vyhrazené rytmičké činností.

Pro správný zápis rytmu je důležité buď vybrat vhodný nástroj, jež rytmus reprodukuje. Vyloučíme nástroje s příliš krátkým tónem (xylofon) nebo naopak s tónem přeznívajícím (triangl). Musíme se vyvarovat nepřesností, které by vznikaly zkreslením délky tónu a možností rozlišit pomlku.

Při tleskání si lze určitou signalizaci domluvit předem. Např. ruce spojeny = nota stále trvá, ruce výrazně rozložené = pomlka.

9.7. Písemná rytmičká cvičení

Tato cvičení jsou založena na schopnosti pracovat s rytmem a orientovat se v písemném notovém záznamu.

-Ze dvou – tří rytmičkých zápisů vyber ten, který je zápisem hledané písně (písníčka musí být dobře známá).

-V notovém zápisu označ chybu, které se učitel dopustil.

-Oprav chybu v rytmičké zápisu písně (na základě hudební paměti a představivosti).

-Doplň poslední dobu v taktu.

-Doplň celý poslední takt.

-Doplň závěť.

-Doplň chybějící taktové čáry.

-Zrytmizuj text a zapiš do not.

-Slož správně rozstříhanou písníčku.

10. HUDEBNĚ POHYBOVÁ VÝCHOVA

Hudebně pohybová výchova se uskutečňuje v komplexu ostatních hudebních činností. Učitel hudební výchovy by měl vycházet z přirozenosti, kdy dítě od dětství reaguje na hudbu tleskáním, pohupováním, podupy, různými pohyby těla i jednoduchými tanečními projevy. Na tyto přirozené pohybové reakce musí navazovat, umět je využít a rozvíjet.

„Nejprve musíme u dětí probudit smysl pro vnímání zvuku i tónu a smysl pro hudební formu. Žáky učíme vnímat:

- zvuk v prostoru – směr odkud přichází: zředu, zezadu, zprava, zleva, shora
- trvání zvuku – dlouhé-krátké
- úder na bicí nástroje – úder na gong, triangel, tamburínu, dřevo, bubínek, apod.
- druhy tónů – ostré-měkké, silné-slabé
- barva tónů – různé nástroje, hlasy.“(cit.7)

10.1. Hry pro rozvíjení smyslu pro zvuk a tón

Slepá bába: Děti si stoupnou do kruhu, mají v rukách různé rytmické nástroje (triangel, dřívka, tamburínu, ...). Uprostřed kruhu je jeden žák se zavázanýma očima a poslouchá, z které strany se ozve zvuk nějakého nástroje. Dokud nástroj vydává zvuk, žák se zavázanýma očima k němu směřuje. Tím, že učitel beze slov dává pokyny žákům s nástroji, mění směr pohybu žáka v kruhu. V kruhu se děti prostřídají, také hudební nástroje je dobré pozměnit.

Hra Znění: Děti zavřou oči, postaví se a poslouchají. Mají za úkol pomalým spouštěním obou rukou ze vzpažení znázornit, zda tón ještě zní, zda ho slyší. Učitel rozezná např. triangel, činel, gong. (tuto hru lze obměňovat: děti

krouží pažemi v předpažení kruhy, které se zmenšují v kroužení zápěstím až v kroužení jedním prstem podle ubývající síly zvuku)

Barva zvuku: děti sedí zády k učiteli. Jsou předem domluveni, na který nástroj budou reagovat tleskáním, na který dupáním, na který luskáním, apod. Potom učitel libovolně hraje na připravené nástroje a děti pohybem reagují.

Učitel má dva nástroje: Žáci běží po třídě, jakmile zazní činel, sednou si do dřepu a čekají na doznění tónu. Pak znovu pokračují v běhu, na úder triangu zůstanou stát, vzpaží a čekají na doznění. Učitel úder nepravidelně střídá. Rušnost tohoto pohybu vyžaduje úplnou kázeň.

Tři kroužky: Žáci utvoří libovolně tři kroužky. Učitel určí, na který nástroj bude který kroužek reagovat točením (např.: první na tóny zvonkohry, druhý na tóny metalofonu, třetí na tóny xylofonu). Hru můžeme dětem zpestřit dvěma současně znějícími nástroji. (Obměna hry: děti reagují na tóny xylofonu chůzí ve skupině za určeným žákem. Jakmile převezme melodii metalofon – přejdou v chůzi po obvodu kruhu. Při tónech zvonkohry každý jde svou cestou v rozptylu.)

„Rozlišovat barvu tónů učíme děti pomocí pohádkových nálad; žáci sami improvizují a pohybem se snaží vyjádřit určitou pohádkovou postavu. Například: Flétna – na její sladkou melodii žáčky improvizují pohádkovou tančící vílu. Gong – při dlouho znějících úderech žáci znázorní tajemné pohyby čarodějnice. Tamburína – na její jednotlivé úderky žáci pochodem vyjádří postavy vojáků.“(cit. 8)

10.2. Hra na tělo

Hra na tělo je jedním ze základních pohybových projevů. Využíváme při ní tleskání, pleskání, dupání, luskání.

Tleskání: před tělem, za tělem, nad hlavou, pod koleny, s natáčením trupu, s vedením paží do různých směrů, vzájemně na dlaně druhého žáka. Tleskáme v sedě, ve stoji na místě, při chůzi i běhu, při poskocích, při zpěvu písni. Podle místa, kde se ruce dotýkají docílíme různé intenzity zvuku od pp až po ff (kombinací lze tedy vytvořit i tleskané crescendo a decrescendo.

pp: - tleskání ukazováčkem o ukazováček

p: - tleskání 2. a 3. prstu jedné ruky o 2. a 3. prst ruky druhé

mf: - vzájemné tleskání 2., 3. a 4. prstů o sebe nebo o dlaň druhé ruky

f: - tleskání dlaní o dlaň

ff: - vytvořit z dlaní mističky – vznikne temný a těžký úder

Různé zvukové efekty můžeme vytvořit různým umístěním rukou v prostoru při tleskání (nad hlavou, u země, za zády).

Pleskání: neznamená pouze „plácání“ na stehna, ale i na jiné části těla (na hlavu, tváře, ramena, v dřepu o zem, ...). Pleskat můžeme oběma rukama

současně, střídavě levou – pravou, křížem, při dělené pozornosti např. levá pleská metrum, pravá rytmus.

10.3. Chůze

Chůze je jeden z nejzákladnějších pohybových prvků v hudebně pohybové výchově. U dětí můžeme správné držení těla, správné našlapování a soulad chůze s hudbou motivovat přirovnáním „jdeme jako princezny“, „pochodujeme jako vojáci“.

Druhy chůze: s normálním našlapováním, po špičkách, po patách, po vnější straně chodidla, v podřepu, se zvedáním kolen, s přednožováním, s různou délkou kroku, atd.

Při procvičování chůze se snažíme o pestrost a častou změnu: změnou tempa, změnou využití prostoru, útvaru, změnou pohybového spojení. Chůzi procvičujeme se zpěvem, s tleskáním, pleskáním, dupáním, luskáním, s tleskáním různých rytmů, s tleskáním na různých (určených) místech.

-Cvičení:

Provedení: učitel hraje na bubínek metrum (popř. improvizuje melodii na klavír), žáci chodí v hodnotách not čtvrt'ových, příslušnou dobu zvýrazní. Chůzi lze střídat s během či poskoky.

Krásnou estetickou chůzi provedenou přesně podle hudby procvičíme ve známé hře „Uvíváme věneček“. Tato hra dává možnost uplatnit melodicko-rytmickou improvizaci.

Uvíváme věneček

Žáci se rozmístí po celé třídě jako květiny po louce. Jeden žák – zahradník chodí mezi nimi a zpívá píseň:

„Uvítáme věneček ze všech našich kytic
zapleteme do věnečku kvítek, lístek i větvičku,
jaké jméno máš? - - - Pojď ty mezi nás!“

Ke komu dojde na otázku „jaké jméno máš?“ u toho se zastaví a žák představující květinu mu odpoví (př. červený mák, bílá sasanka, žlutá pampeliška, ...). Žák – květina vstane, podá ruku zahradníkovi a připojí se k procházce po louce. Píseň se opakuje dokud zahradník neposbírá všechny kyticky. Při posledním opakování se celý zástup zatočí do jednoho kruhu a děti si kleknou na jedno koleno jako „všechny květiny na jednom záhonu“.
(cit. 9)

10.4. Taktování

I taktování je jeden z prvků pohybové výchovy. Aby se taktování nestalo jen mechanickým pohybem, můžeme je spojit s dalšími úkoly:

- taktování za současného zpěvu písně na učitelův pokyn pravou rukou, levou rukou, oběma
- vědomé střídání rukou při taktování, např. po čtyřtaktích
- taktování v chůzi
- taktování v chůzi se střídáním paží po každém taktu
- reakce taktovacího gesta na změnu taktu
- reakce velikosti taktovacího gesta na změnu dynamiky
- taktování za současného vyšlapování určitého rytmu

10.5. Tempo

od počátku je potřeba u dětí pěstovat cit pro tempo, zrychlování, zpomalování. Pro děti bývá těžké pracovat v tempech pomalých, volných, ty vždy vedou ke zrychlování .

Možné typy cvičení:

- Učitel hraje na klavír, žáci se podřizují danému tempu pochodováním (obměny: pochodování se zpěvem, tleskáním, spojené s hrou na rytmické nástroje)
- Žáci ztvárňují pohybem nějaký rytmus a musí udržet tempo, i když doprovod ustane (toto cvičení je zpočátku velice obtížné, proto si žáci pomáhají slovní deklamací nebo současným zpíváním známé písně).
- Pro udržení tempa v postupném pohybu: děti sedí v kruhu a jedno po druhém (štafetovitě) tleskne, ťukne krátký rytmický motiv. Rytmus je přebírán ve stejném tempu.
- Děti si podávají rytmicky míč nebo bubínek, na nějž v pomlce mohou rytmicky improvizovat.

- Děti chodí a tleskají, na povel usednou, ale v tleskání pořád pokračují. Na další učitelův pokyn opět pokračují v chůzi.
- Hra na vlak: děti stojí v zástupu – tvoří vlak. Vlak se nejprve těžce a pomalu rozjíždí, pak plynule jede, při příjezdu do stanice opět zpomaluje až zastaví.
- Jeden žák bubnuje na bubínek, ostatní chodí po třídě, děti u bubínku střídáme.
- Žáci jsou rozděleni do dvou skupin: 1. skupina reaguje na improvizovanou hudbu jen středního tempa, 2. skupina jen na hudbu rychlého tempa.
- Žáci reagují na změnu tempa prostorově: tempo volné vyjádří pohybem po celém prostoru, tempo rychlé během po obvodu kruhu.

10.6. Vyjádření písně pohybem

Vyjádřit píseň pohybem znamená přihlédnout k její obsahové stránce, rytmickým, melodickým, dynamickým změnám či zajímavostem. Jde tedy o vyjádření se různými pohyby, nikoli o pohybové ostinato.

Postup práce:

Učitel předehraje a sám zazpívá píseň; vysvětlí píseň po stránce textové a obsahové; děti se nejprve učí písničku zpívat s doprovodem; děti mohou procvičovat zpěv písně s tleskáním základních rytmických hodnot, rytmu písně; připraví pohybové prvky a motivy; provedou píseň se zpěvem a pohybem.

Vláček

Základní postavení: dvojice dětí stojí proti sobě libovolně v prostoru – spojenýma rukama tvoří tunely.

Jedna dvojice stojí za sebou (druhé se drží prvního dítěte za pas) – tvoří vláček.

Drobnými krůčky se dvojice pohybuje prostorem mezi tunely a na slova „do tunelu už nás veze“ vjede vláček do nejbližšího tunelu. Tunel se pustí a přidá se k vlaku.

V mezihře dvou taktů stojící lokomotiva 4krát vyfoukne „ššš-ššš-ššš-ššš“ a zatočí kola – bočné kroužky rukou.

Hra pokračuje dál a postupně se všechny tunely mění ve vláček.

Náš kohoutek

Základní postavení: rozptyl.

1.- 8. takt: Chůze po třídě s tleskáním v rytmu čtvrt'ových hodnot.

9. – 10. takt: Pomalé kleknutí na jedno koleno. Sepjaté ruce jsou lehce přiložené k tváři ukloněné hlavy. Děti vydrží v této pozici po dobu generální pauzy (znázorňují spánek).

11. – 18. takt: Děti náhle vyskočí, libovolně poskakují po třídě a současně mávají pažemi v upažení (znázorňují let a poskakování kohoutka). Zároveň s hudbou dokončí i děti pohyb a zůstanou na svém místě stát.

Muzika, rytmika

B. Viskupová

Pochodová píseň, kterou provedeme ve čtyřech skupinkách. Právě tak, jak nastupuje po taktu zpěv, nastupují i děti pochodovou chůzí, každá skupinka z jiného rohu. Tedy kánonické provedení.

10.7. Pohybový kánon

Tak jako lze nastoupit s druhým (a dalším) hlasem po určitém časovém odstupu od hlasu prvního melodicky a rytmicky, tak lze ztvárnit i kánonický postup pohybů.

Začínáme procvičovat:

- Učitel předvádí hru na tělo ve 4/4 taktu (celý takt = stejný pohybový prvek), žáci cvičí po něm o takt později;
- Učitel tluče pravidelně na činel a na každý jednotlivý úder udělá žák stojící uprostřed kruhu pohyb a ostatní žáci cvičí po něm o jeden úder později;
- Učitel tleská jeden takt not čtvrt'ových, druhý takt hodnot osminových a současně žáci nastupují s hodnotami prvního taktu, třetí takt jsou hodnoty půlové, čtvrtý celé apod.
- Chůze po kruhu. Žák, který jde v protisměru vždy jeden takt tleská hodnoty not čtvrt'ových a další takt naplní rytmem. Děti, které jdou proti němu začnou o jeden takt později (na rytmizovaný takt tleskají hodnoty čtvrt'ové).
- Žáci sedí v zástupu ve zkříženém sedu Postupně jeden po druhém vede paže na čtyři doby do vzpažení. Jakmile poslední žák zvedne paže, pokračuje spouštění paží stejným způsobem od prvního žáka. Totéž v rychlém tempu na jednotlivé údery.

V pohybovém provedení nesnadněji nacvičíme kánon ve dvou skupinách. Skladbu nacvičujeme společně se všemi a po zvládnutí provádíme ve dvou skupinách s postupným nástupem.

Dú Valaši, dú

1. – 2. takt: 3 kroky vpřed, na poslední dobu přenesení váhy na zadní nohu.
3. – 4. takt: Totéž.
5. – 6. takt: Určený žák v rytmu písně vybíhá ze skupiny a zůstane stát.
7. – 8. takt: Druhý žák vybíhá za prvním.
9. – 10. takt: Všichni proběhnou v rytmu ke stojícím dvěma.
11. – 12. takt: stejně jako 1. – 2. takt (bez pohybu na poslední dobu).

Bejvávalo:

1. čtyřtaktí – chůze po kruhu vpravo
2. čtyřtaktí – chůze po kruhu vlevo
3. čtyřtaktí – točení na místě 12 kroky za levou rukou
4. čtyřtaktí – chůze po kruhu vpravo, zakončit klekem

Možno zpívat a tančit jako kánon trojhlasý. Tančí se ve třech soustředných kruzích. Začíná kruh vnější, další nastupuje vždy po čtyřech taktech. Všechny kruhy končí klekem na jedno koleno.

-Listopad:

Výchozí postavení: kruh, žáci stojí čelem dovnitř, neдрží se.

1. takt: 3 kroky dovnitř kruhu

2. takt: 3 kroky zpět (oba takty na slovo listopad)

3.- 4. takt: pomalý pohyb rukou do vzpažení, dlaně nahoře zůstávají vodorovně, „držíme“ lísteček

5.- 6. takt: točení na místě 8 kroků doleva, ruce zůstávají ve vzpažení

7. takt: ruce klesají pomalým pohybem dolů

8.- 9. takt: v rytmu slov do dvora – tři podupy

Kánonicky můžeme provést tak, že žáci v kruhu jsou rozpočítáni na sudé a liché. Začínají tančit a zpívat např. liší, po dvou taktech se přidají sudí.

-Hra Tleskejte, pleskejte:

„Tleskejte, pleskejte, tleskejte, šlapejte,
tleskejte, pleskejte, zadupejte.

Ruce si podejte, v kole se projděte,

Tleskejte, pleskejte, zadupejte.“

V rytmu čtvrtových not žáci (výchozí postavení kruh) provádějí hrou na tělo tleskání, pleskání, šlapání, dupání. Je důležité dodržet dvě pomlky v 8. taktu (např. odlišit pohybem „stříkání vody“ nebo slovně „kšc, kšc“). Podle textu „ruce si podejte“ děti dále pokračují chůzí v kruhu. Závěr jako začátek.

Hru je možné provádět jako kánon po 2 taktech pro dva, tři i více hlasů.

Metrum – pohybový kánon

Metrum, metrum, metrum, metrum,

chodím vpřed a hned zas vzad,

já lusknu, dupnu, kývnu hlavou, hvízd,

já diriguji začnu píseň dokola.

Děti nejprve rytmicky deklamují text, připojíme pohybové ztvárnění – chůze, lusknutí, podup, kývnutí hlavou, dirigování. Pak vyzkoušíme jako pohybový kánon, můžeme zkusit i intonaci na durovém kvintakordu.

10.8. Pohybové zpracování písní

Pohybové provedení písničky utváříme tak, aby bylo pro žáky snadno zvládnutelné a zapamatovatelné. Stavba tanečních prvků by měla odpovídat stavbě a formě písničky.

- Kdyby byl Bavorov (tanec)

Základní postavení: dvojice stojící vedle sebe po kruhu se drží zkřížením paží před tělem, hoch je uvnitř kruhu

1.- 3. takt: polkový krok

4. takt: krok, na pauzu dupnutí levou nohou

5.- 8. takt: = 1.- 4. takt

9. -12. takt: tančící pustí levé ruce a partnerka obtančí osmi poskoky partnera

13 -16. takt: při návratu dílu „a“ dvojice pokračuje po kruhu, na pauzu však (aniž by se pustila) se s výskokem obrátí o 180 stupňů.

-Pletla v kytku rozmarýnku

Písničku se nejprve naučíme dobře zpívat, pak můžeme začít s proplétáním.

Proplétání: dvojice dětí stojí po obvodu kruhu, čelem jsou otočeny k sobě.

Vykročí pravou nohou, při změně partnera si střídavě podávají pravou a levou ruku.

6. INSTRUMENTÁLNÍ ČINNOSTI

Instrumentálními činnostmi máme na mysli zejména hru na dětské hudební nástroje. Hra na dětské hudební nástroje má v rozvoji hudebnosti značný význam. Podporuje rozvoj hudebního vnímání, smysl pro barvu tónu, podněcuje pěvecký i sluchový rozvoj, umožňuje tvořivou práci a vzbuzuje u dětí radostné pocity a zážitky ze hry na dětské hudební nástroje vzbuzují zájem o další hru na klasické nástroje. Instrumentální činnosti bývají důležitým podněcujícím činitelem pěveckého projevu, zvláště u dětí méně rozvinutých.

11.1. Nástroje Orffova instrumentáře

Návrh na zhotovení dětských hudebních nástrojů a jejich využití vypracoval německý skladatel Carl Orff. Jeho dílo i dětský instrumentář je v české adaptaci znám pod názvem „Česká Orffova škola“. Na rozdíl od „hudebních nástrojů“ – hraček, prodávaných v našich hračkářstvích, jsou nástroje Orffova instrumentáře obdařeny kvalitním tónem i přesným laděním. V běžných sadách na našich školách najdeme nástroje rytmické i melodické.

1. Nástroje rytmické:

bubínek, rámový bubínek (jako tamburína bez talířků), činel (hraný paličkou), činely, prstové činelky, dřevěný blok, gong, chřestidlo (marakas, rumba-koule), hůlky (claves), kastaněty, rolničky, pandeiro (sistrum), tamburína, triangel, tympány (plstěné paličky), zvonek

2. Nástroje melodické:

metalofon sopránový, metalofon altový, metalofon basový, xylofon sopránový, xylofon altový, zvonkohra sopránová, zvonkohra altová

Nástroje rytmické a melodické bývají doplňovány o nástroje dechové. Pro přímé a rychlé užití jsou jednodušší ústní klávesové harmoniky, složitější a určitou přípravu vyžadující jsou zobcové flétny (nejčastěji užívané sopránové).

Děti je třeba hned od počátku naučit správnému držení a použití nástroje:

- Na bubínku se vytukává rytmus prsty (jiný tón vzniká při okraji, jiný úderem do středu blány nástroje) nebo dřevěnou paličkou.
- Přesnost rytmických hodnot docílíme u pandeira a rumba-koule úderem o dlaň levé ruky.
- Claves děti uchopí tak, že z levé ruky vytvoří mírným pokrčením prstů (pod nimiž vznikne prázdný rezonanční prostor) jakýsi podstavec, na který podélně položí claves. Hraje se úderem druhé hůlky v pravé ruce.
- Druh použité paličky vytváří charakteristický zvuk melodických bicích nástrojů. Ke hře na metalofon se používají paličky s gumovou hlavičkou. Pro zvonkohru a xylofon užíváme paličky dřevěné.
- Úder paliček na nástroje musí být lehký, krátký, pružný, vedený lehkou rukou. Neodskočí-li palička od blány bubínku nebo kamene melodického nástroje, vzniká nepěkný, neznějící tón.

Při práci s dětskými hudebními nástroji musí učitel dobře zvážit jaký nástroj k jaké písni použije. Vedme děti k poslouchání sebe i ostatních, ne k přehlušování druhých větší silou.

11.2. Netradiční hudební nástroje

Pro děti velmi zajímavou prací je výroba vlastních netradičních hudebních nástrojů a jejich využití v hodinách při doprovodu písničky.

Náměty:

Řehtačla: různé krabičky, obaly z kinder vajíček naplníme rýží, čočkou, hrachem, apod.

Ořechová řehtačka: provrtané skořápky z vlašských ořechů navlékneme na špejli a na koncích upevníme korálky; držíme v obou rukách na korálcích a pohybem rukou přesouváme ořechy z jedné strany na druhou

Klapačka z ořechů: na karton nalepíme skořápky z vlašských ořechů, karton přehneme v půli; klapeme skořápkami o sebe

Činelky z ořechů: na skořápky z vlašských ořechů nalepíme očka z proužků kůže a klapeme o sebe

Řehtačka z mušlí: provrtané mušle navlékneme na gumičky a svážeme; držíme v jedné ruce a třeseme

Makovicová řehtačka: makovice svážeme provázkem a hrajeme

Drhlo ze špejlí: špejle svážeme bavlnkou, tento svazek položíme na stůl a volnou špejlí přejíždíme přes svázané špejle

Děti samy mají spoustu originálních nápadů na výrobu nových nástrojů. Samy rády hledají, který předmět bude vydávat zajímavý zvuk.

12. CELOROČNÍ TEMATICKÝ PLÁN PRÁCE V PHV

Vokální činnosti

měsíc	hlasová průprava	práce s písní
září	zjistit hlasovou polohu dětí; pěstovat elementární pěvecké návyky	mluva-zpěv; lidové popěvky; popěvky na vlastní text s dětskou tematikou
říjen	dbát na správné tvoření tónu, celkově uvolněný pěvecký projev	skupiny slov; říkadla ve dvoudobém taktu; popěvek jako didaktická hra
listopad	zdokonalovat zpěv celé třídy a skupin; dbát na dodržování dechových frází; učit reagovat na dirigentská gesta	jednoduchá říkadla a písně v rozsahu probrané melodiky; „píseň jako štafeta“
prosinec	věnovat pozornost dynamice; zpěv celé třídy a skupin doplňovat zpěvem jednotlivců	jednoduchá říkadla a písně v rozsahu probrané melodiky v taktech 2/4 i 3/4; zpívané ostinato na jednom tónu
leden	dbát na měkké nasazení tónu; zdokonalovat všechny dosud získané pěvecké návyky	jednoduché písně začínající intonačním modelem nebo jeho melodickými

		obměnami; zdokonalovat pěvecké ostinato na jednom tónu
únor	postupně rozšiřovat hlasový rozsah	zpěv s doprovodem; zpěv a capella
březen	stále dbát na správné dýchání, dodržování frází, zřetelnost výslovnosti	střídat různé formy práce s písní
duben	zdokonalovat pěvecký projev s důrazem na přednes a výraz	hra „Na koncert“; střídání zpěvu jednotlivců, skupin, celé třídy
květen	stále pracovat na všech pěveckých dovednostech	hra „Na rozhlas“ (pomocí nahrávky – záznamu kontrolovat provedení písně)
červen	při zpěvu využívat všech získaných pěveckých návyků	uplatnit všechny získané dovednosti; veřejné vystoupení

měsíc	intonační model	hudební materiál pro procvičení intonačního modelu
září	g ₁ e ₁	Houpy, houpy Hou, hou krásy jdou Melu, melu pšeničku Paci, paci
říjen	g ₁ a ₁ g ₁ e ₁	Zlatá brána Pekař peče housky To je zlaté posvícení
listopad	g ₁ f ₁ e ₁ / e ₁ d ₁ c ₁	Kolo, kolo mlýnský Ententýky Halí dítě Halí belí
prosinec	c ₁ d ₁ e ₁ f ₁ g ₁ g ₁ f ₁ e ₁ d ₁ c ₁	Kočka leze dolů Liška šiška Sedí liška pod dubem
leden	g ₁ e ₁ c ₁ c ₁ e ₁ g ₁	V zahradě na hrušce Volala kukačka Ovčáci, čtveráci
únor	c ₁ d ₁ e ₁ f ₁ g ₁ a ₁	Má maměnka cosi má Náš kohoutek kokrhá

		Kočka leze dírou Prší, prší
březen	c1 e1 g1 d1 g1	Vyletěl holoubek Žezuličko, kde jsi byla
duben	c1 – c2	Vyletěla holubička Kvíčalička mladá V širém poli hruška stojí
květen	c2 g1 e1 c1 c1 e1 g1 c2	Já jsem zeman A já pořád kdo to je
červen	Intonační požadavky dále nerozšiřovat, hravou formou procvičovat získané dovednosti, dodržovat zásadu splnitelnosti	

Sluchové a poslechové činnosti

měsíc	Sluchové činnosti	Poslechové činnosti
září	zvuky hudební a nehupební; tóny vysoké a hluboké; ozvěnové hry (různé varianty tónů g-e)	zpěv a hra učitele; klavír, zobcová flétna, zvonkohra
říjen	pohybem naznačovat průběh melodie; písnička jako „štafeta“ – (píseň na pokračování) ve skupinách	hlas ženský a mužský; silně – slabě; pochod – ukolébavka; housle
listopad	následné a pamětné diktáty s použitím flétny, klavíru, zvonkohry	pochod – tanec; rozlišování dvou a třídobého taktu
prosinec	pomocí melodických her upevňovat tonální cítění; hra „Na ztracenou melodii“	předehra; dohra; violoncello, kontrabas
leden	pamětné diktáty s použitím začátků známých písní; „Na ztracenou melodii“ s neočekávaným nástupem	prohlubovat všechny poznatky o nástrojích, které si děti mohou zvolit
únor	kontrolní a němé diktáty; „Na ztracenou melodii“ s utajeným začátkem	kontrast dvou současně znějících nástrojů; zrychlování - zpomalování
březen	ukazovací diktáty s použitím	další kontrasty v hudbě;

	charakteristických začátků písní	vesele - smutně
duben	sluchová orientace v rozsahu osmitónové řady c1 – c2; písemný diktát v rozsahu pětitéónové řady	pozvolné změny v dynamice
květen	sluchová orientace v jednotlivých tónech čtyřhlasého akordu; písemný diktát pouze v rozsahu tříhlasého akordu	pozornost dětí při poslechu zaměřovat na výrazné prvky melodie, rytmu, použití tempa, dynamiky, hudebních nástrojů, apod.
červen	upevňovat sluchovou orientaci a hudební paměť v rozsahu c1 – c2 formou různých diktátů a hádanek	koncert pro žáky PHV; koncert žáků PHV (pro rodiče, pro ostatní třídy)

Rytmicko-pohybové a instrumentální činnosti

měsíc	Rytmicko-pohybové činnosti	Instrumentální činnosti
září	metrum; chůze – běh (průprava not čtvrtěových a osminových); hra na tělo	použití rytmických slabik při hře na bubínek, ozvučná dřívka, apod.; hra na 2 kameny zvonkohry (g - e) v unisonu se zpěvem
říjen	chůze s akcentem; chůze – běh –skok; pochod - ukolébavka	jednoduché rytmické ostinato; hra na 2 rytmické nástroje; metrum – důraz; hra na tři kameny zvonkohry v unisonu se zpěvem (g-a-g-e)
listopad	průprava třídobého taktu, tříslabičná slova a sousloví; ve hře na tělo vyjádřit těžkou dobu v 3/4 taktu; 2/4 pochod – 3/4 tanec	dudácká kvinta; postupným zapojováním dětí do hry vytvářet předebru; hra na zvonkohru v unisonu se zpěvem
prosinec	rytmické hry ve 2 skupinách; v různých kombinacích vyjádřit metrum a rytmus písně; uplatnění jednotlivců	obdobně jako předebru opačným postupem vytvářet dohru; hra na melodické nástroje v unisonu se zpěvem
leden	ve skupinovém provedení používat složitějších rytmů;	využívat všech typů ostinátého instrumentálního doprovodu;

	práce s jednotlivci; pohybové vyjádření kontrastů (pomalu – rychle, silně – slabě)	mezihra
únor	pohybové vyjádření dvoudobého taktu; taktování 2/4 taktu; pohybové vyjádření změn (zrychlování – zpomalování)	děti objevují samy nové kombinace rytmických a melodických nástrojů, vhodných doprovodů
březen	pohybové vyjádření třídobého taktu; třídobé taktování	spontánní projev jednotlivců na rytmické i melodické nástroje
duben	pěstovat schopnost rozdělené pozornosti; dělení a slučování dob	pokus o zvukomalbu k pohádce nebo vyprávění
květen	změny tempa, dynamiky, rytmu; hra „Na dirigenta“ (pouze ve 2/4 a 3/4 taktu)	instrumentální hru na lehkoovladatelné nástroje doplnit hrou na nástroje z kroužků
červen	pohybové vyjádření hudby; různé druhy her se zpěvy nebo jednoduché tanečky	hra „Na koncert“ (instrumentální koncert) + příprava vystoupení pro rodiče a další třídy PHV

Základní hudební pojmy

Děti v PHV se již během prvního pololetí musí připravit ke hře na hudební nástroj. Ze základních hudebních pojmů by měly ovládat tyto:

- zvuk - tón
- píseň – říkadlo
- melodie – rytmus
- vysoko – hluboko
- dlouze – krátce
- silně - slabě
- předehra, mezihra, dohra
- notová osnova, houslový klíč
- takt, taktová čára, dvoučtvrťový takt – označení 2/4, tříčtvrťový takt – označení 3/4, čtyřčtvrťový takt = celý takt – označení 4/4 (c) (taktování, zápis, doplňování taktů, ...)
- repetice
- psaní a čtení not od c1 do c2, čtení a psaní not a pomlk celých, půlových, čtvrtových, osminových

13. ZÁVĚR

Chtěla jsem touto prací přinést nové náměty pro práci učitelů v hodinách PHV na ZUŠ. Ukázat, že hodiny hudební výchovy mohou být hravé a tvořivé.

SEZNAM CITACÍ

V seznamu citací uvádím pouze autora, dílo a stránku, ze které je citováno. Další údaje (rok vydání, nakladatel, ISBN) jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

cit.1, cit. 2: Holas, M.: Psychologické základy hudební pedagogiky
(str. 19, 20)

cit. 3: Sedlák, F.: Úvod do psychologie hudby (str.42)

cit. 4:

cit. 5, cit. 6, cit. 7, cit. 8, cit. 9: Viskupová, B.: Hudba a pohyb
(str. 74-75, 65-66, 8-9, 13, 76)

POUŽITÁ LITERATURA

Dimény, J.: Zvuk jako hra. Praha: Panton 1992. ISBN 80-70139-152-9.

Havelková, K., Chládková, B.: Didaktika hudební výchovy. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity 1995. ISBN 80-210-0865-2

Holas, M.: Hudební nadání. Praha: Hudební fakulta AMU 1990. ISBN 80-85883-007.

Holas, M.: Psychologické základy hudební pedagogiky. Praha: Hudební fakulta AMU 1988.

Poledňák, I.: ABC hudební psychologie. Praha: Supraphon 1984.

Sedlák, F.: Úvod do psychologie hudby. Praha: Comenium musicum Supraphon 1981.

Sedlák, F.: Hudební vývoj dítěte. Praha: Comenium musicum Supraphon 1974.

Váňová, H.: Pěvecká tvořivost na základní škole. Praha: SPN 1984.

Viskupová, B.: Hudba a pohyb. Praha: Supraphon 1972.